

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 18
Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Рівне – 2010

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 18. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі. – 296 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України
часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 27 листопада 2009 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2010

“Manchester Guardian” писала: “Англії не звикли відкрито виставляти успіх завоювань і анексії. До завоювань, які ми робимо, нас змушують” [3, р. 111].

Таким чином, ми бачимо, що позиція преси до німецької колоніальної експансії змінювалася відповідно до позиції уряду: від примирливої по відношенню до Німеччини (в 1884 – першій половині 1885 р.) до твердо-непохитної (в 1890 р.). Доброзичливий характер публікацій не завжди означав подібну позицію. Редакції більшості видань належною мірою прагнули враховувати міжнародний стан, настрої в британському уряді та, не прагнучи конфліктувати з ним, змушені були підлаштовуватися під політику, яка проводилася кабінетом, почасти виправдовуючи її. Преса, очолювана “The Times” і яка знаходилася під її впливом, використовувала ряд основних методів, які спонукали уряд до здійснення подальших колоніальних захоплень: різноманітна критика політики зовнішньополітичного відомства, визначення і відстоювання кордонів – сфер впливу Великобританії, апеляція до думки громадськості.

Джерела та література

1. Улановская И.А. Борьба за Восточную Африку и пресса (1884-1890) / И.А.Улановская . – М.: Наука, 1969. – 213 с.
2. Hale O. J. Publicity and diplomacy with special reference to England and Germany. 1890 – 1914 / O. J. Hale. - New-York – London, 1940. – 486 p.
3. Porter B. The Lion’s Share: A Short History of British Imperialism, 1850-1983 / B. Porter. – London, 1985. – 408 p.
4. Postgate R., Vallance A. England goes to press: The English People’s Opinion on Foreign Affairs as Reflected in their Newspaper since Waterloo. Indianapolis / R. Postgate, A. Vallance. – New York, 1937. – 337 p.
5. “The Times”. – 1884. – Aug. 20. – P. 9-10.
6. “The Times”. – 1884. – Aug. 25. P. 6-8.
7. “The Times”. – 1884. – Dec. 20. – P. 6.
8. “The Times”. – 1884. – Dec. 15. – P. 9-11.
9. “The Times”. – 1884. – June 25. – P. 9.
10. “The Times”. – 1884. – June 26. – P. 10-11.
11. “The Times”. – 1884. – Nov. 19. – P. 11
12. “The Times”. – 1884. – Sept. 27. – P. 11.
13. “The Times”. – 1885. – January 2. – P. 5-6.
14. “The Times”. – 1885. – June 24. – P. 6.
15. “The Times”. – 1885. – March 23. – P. 11.
16. “The Times”. – 1887. – April 27. – P. 5.
17. “The Times”. – 1888. – Nov. 6. – P. 9.
18. “The Times”. – 1888. – Sept. 18. – P. 9-11.
19. “The Times”. – 1888. – Sept. 28. – P. 9-10.
20. “The Times”. – 1888. –Nov. 27. – P. 6.

УДК 94(477)

Плюта Наталія

ФРАНЦУЗЬКИЙ КОЛОΝІАЛІЗМ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Мета наукової статті зводиться до двох аспектів – по-перше, дослідити головні чинники територіального розширення Франції за рахунок захоплення заморських територій і створення колоніальної імперії; по-друге, розкрити базові ідеологічні засади французького колоніалізму.

Для Франції період величезного посилення колоніальних захоплень випав на 1880 - 1900 рр. Якщо площа її колоніальних володінь до 1860 р. становила всього 0,2 млн. кв. миль, то за 20 років (з 1880 р. по 1899 р.) французькі колоніальні володіння збільшилися на 3 млн. кв. миль, досягнувши загальної площі 3,7 млн. кв. миль, з населенням 56,4 млн. чоловік [19, с. 375].

Пристаюючи до освоєння колоній, Франція в цей період прагнула особливо похижацькому використати їхнє багатство, направити їхній розвиток головним чином сільськогосподарським шляхом або взагалі загальмувати його там, де побоювалася конкуренції. Це змушені були відзначити навіть деякі французькі історики, один із яких писав:

«Завоювавши колонії, Франція начебто боялася побачити їх квітучими: земельні власники й промисловці побоювалися конкуренції, що могли зробити вітчизняним продуктам деякі колоніальні продукти на ринках метрополії, які вони хотіли зберегти за собою; з іншого боку, своїм бажанням закрити колоніальні ринки для іноземних конкурентів вони завдавали шкоди зносінам колоній з їхніми природними ринками [17, с. 288].

Колоніальні спрямування французів направлялися насамперед на «чорний материк». Придбання окремих колоній в Африці почалося ще з XV ст., але ці колонії були такі нечисленні й такі незначні за територією, що про розподіл материка не могло бути й мови. З XV до кінця XVIII ст. європейці вивозили з Африки рабів, а також золото, прянощі та слонову кістку. Тільки із другої половини XVIII ст. підсилювалося прагнення європейських держав проникнути у внутрішні області Африки.

Північна Африка — Алжир, Туніс і Марокко, близькі за природою, побутом, культурою, мовою та історичним минулим, з незапам'ятних часів були населені берберськими племенами. В VII - XIV ст. сюди переселилися ще й араби. У середні віки тут виник ряд феодальних держав, з яких до кінця XVIII ст. зберігся тільки один марокканський султанат. Інші області були захоплені в XVI ст. турками й розділені на два пашалика: Алжир і Туніс. На сході до них примикав ще Триполітанський пашалик. Але до кінця XVIII ст. ці області тільки номінально перебували під владою Туреччини. На чолі Алжиру стояв довічний правитель - Дей.

Алжирський Дей, зацікавлений у торгівлі із Францією, постачав її під час революції з кінця XVIII ст. хлібом, шкірою, солониною. Пізніше він поставляв товари бонапартівській армії в Ірані та Єгипті, причому головним чином у кредит. Проте надалі в Наполеона з'явилися плани захоплення Алжиру, і тільки його поразки в Іспанії й у Росії врятували в той час Алжир від французького завоювання. Але вже Карл X у червні 1830 р. направив у Алжир 37-тисячну французьку армію, що і зайняла 5 липня однойменне місто. Дея вигнали, скарбницю розграбували французькі генерали, а Алжир був оголошений французькою колонією — Алжирією. Остаточо ж французи підкорили Алжир тільки після 30-літньої запеклої війни з алжирським народом, про що мимоволі свідчать, наприклад, мемуари генерала Шангарньє, ряд інших спогадів і численні роботи.

Колонізація французами Алжиру носила землевласницький характер. Основна частина захоплених земель (90%) була передана приблизно 10 тис. французьким землевласникам. На цих же землях були розселені 1183 родини, що емігрували з Ельзасу й Лотарингії. І тільки залишені 10% землі перейшли до рук дрібних і середніх колоністів. Частина відібраних в арабів земель була відведена під виноградники, на яких велося господарство капіталістичного типу, інша частина земель здавалась дрібними ділянками. Французьке завоювання призвело до руйнування арабського селянського господарства.

Правами французьких громадян користувалися в Алжирі тільки французи. Араби й бербери вважалися «підданими», вони не мали права обирати своїх представників у парламент, для них був вироблений «туземний кодекс», відповідно до якого колоніальна влада могла без суду кидати їх у в'язниці, висилати у віддалені місця Сахари, конфіскувати їхнє майно. Вони також не мали права видавати газети рідною мовою або мати свої політичні партії й профспілки.

Перші спроби Франції проникнути в Туніс беруть свій початок із часу завоювання Алжиру. Туніс, попри важливу роль в економічних відносинах, мав величезне політичне та воєнно-стратегічне значення для становища Франції на Середземному морі. Уже в 1837 р. французька армія напала на Туніс, але змушена була піти, зустрівши рішучу протидію Англії.

До кінця 50-х років XIX ст. будівництво залізниць, телеграфу, водопроводу в Тунісі було передано в концесію французьким і англійським промисловцям і підприємцям. Іноземці одержали право придбання землі в Тунісі. Проникнення іноземного капіталу й надмірні податки викликали в 1863-1864 рр. повстання у країні. Скориставшись утрудненнями місцевого правителя - бея, французи нав'язали йому дві кабальних позики; в 1863 р. на суму 35 млн. франків (з них Туніс одержав тільки 5,5 млн.) і в 1865 р. на суму 25 млн. франків. У результаті фінанси Тунісу виявилися в руках французького капіталу. В 1867 р. туніський уряд внаслідок голоду, який був у країні, припинив платежі по позиках. У 1868 р. була створена Міжнародна комісія туніського боргу, що складалася із представників Франції, Англії й Італії. У ній головну роль відігравали французи. Комісія захопила у свої руки контроль над значною частиною державних доходів Тунісу.

В 1870 р. відомий французький журналіст Прево-Парадоль, відкрито виражаючи вимоги імперіалістів, писав: «Нехай скоріше наступить той день, коли наші співвітчизники перепливуть у Туніс і Марокко й створять, нарешті, велику середземноморську імперію, що не тільки дасть задоволення нашої гордості, але й буде останнім джерелом нашої величі при майбутній кон'юнктурі миру» [11, с. 509].

Однак з 60-х років італійська буржуазія заявляє про свої претензії на Туніс, що значно ускладнило подальші кроки французької дипломатії. В 1871 р. Італія, прагнучи використати поразку французів у війні, спробувала за допомогою морської експедиції скорити Туніс. Але рішучий протест Франції, підтриманий Англією, змусив її тимчасово відмовитися від цього. Пізніше як французькі, так і італійські підприємці одержали в Тунісі ряд нових концесій на землі, залізниці.

Після російсько-турецької війни 1877 - 1878 рр. і Берлінського конгресу франко-італійське суперництво в питанні про Туніс було остаточно вирішене. На конгресі Франція замість підтримки, що вона зробила Англії проти Росії, одержала обіцянку, що англійці у свою чергу не будуть заперечувати проти остаточного захоплення Францією Тунісу.

Отже, з зовнішньополітичного погляду захоплення Тунісу було Франції забезпечено. Проте три роки Франція барилася з його здійсненням внаслідок вкрай складного внутрішнього й зовнішнього положення. Ще не був забутий розгром під Седаном, ще всі пам'ятали про військову тривогу 1875 р., і це змушувало багатьох політичних діячів висловлюватися за перебування французької армії в Європі, щоб у будь-який момент вона могла відбити атаку ворога. До того ж тоді Франція не мала союзників і змушена була розраховувати тільки на свої сили.

Оскільки туніський бей у край неакуратно платив відсотки по своїх боргах Франції, акції туніської позики впали з 500 франків їхньої номінальної вартості до 75 франків. Саме тоді більшу частину цих паперів скупив франко-египетський банк, куди входили багато видних представників помірних республіканців, у тому числі Жюль Феррі, Гамбетта й французький консул у Тунісі Рустан. Якби Туніс потрапив під владу Франції, вона взяла б на себе гарантію туніської позики й папери одержали б свою первісну вартість, що негайно принесло б їхнім утримувачам більші прибутки. Відомо навіть, що Рустан мав побачення з Гамбеттою до початку експедиції. Як стверджував Рошфор, франко-египетський банк «заробив» на цій операції від 15 млн. до 20 млн. франків [9, с. 215].

4 квітня Жюль Феррі заявив у парламенті про своє рішення покласти кінець такому стану. 7 квітня він зажадав від парламенту кредити й одержав їх. 24 квітня без оголошення війни французький експедиційний корпус у кількості 23 тис. чоловік під загальним командуванням Форжемоля де Боскенара перейшов кордон і окупував найважливіші центри Тунісу. 8 червня 1883 р. між Францією й Тунісом була підписана конвенція про протекторат, з передачею контролю над країною французькому генеральному резидентові, що одночасно був міністром закордонних справ бея й командуючим армією.

Франція також ще в 40-х роках ХІХст. намагалася проникнути в Марокко, але змушена була в силу протидії Англії евакуювати свої війська з марокканської території за Танжерським договором 10 вересня 1844 р. Однак це тільки на деякий час призупинило активні кроки Франції. Французькі мандрівники продовжували «досліджувати» Марокко й Шарль де Фуко опублікував книгу про свою подорож туди в 1883-1884 рр., що сприяло піднесенню колоніальних устремлінь. Прагнення до захоплення Марокко особливо підсилилося у Франції з 1891 р., коли султаном став Абд-ель-Азиз, але все-таки ключ від марокканської проблеми перебував у руках Англії.

Третя республіка не відмовилася й від проникнення в Сахару. В 1875 р. інженер Дюпоншель запропонував ідею спорудження транссахарської залізниці. В 1879 р., будучи у якості міністра громадських робіт, Фрейсине створив спеціальну комісію з цього питання. 14 грудня 1880 р. була спрямована в Сахару експедиція у складі 92 чоловік, з яких 10 французів, під керівництвом Флаттера. Однак у лютому 1881 р. він був убитий, а потім загинули й інші. Ця невдача, а також надзвичайні технічні труднощі, пов'язані з освоєнням піщаної пустелі, змусили надовго відмовитися від намічених планів.

Захопивши величезні території на Півночі Африки, французькі колонізатори квапилися опанувати Західну Африку, прагнучи випередити своїх англійських суперників. Мета англійської політики в Африці полягала в тім, щоб створити єдиний великий масив своїх

володінь від Капштадта до Каїра. Франція всіма способами перешкоджала цим цілям, бажаючи у свою чергу взяти під контроль африканські землі із заходу до сходу, починаючи із Сенегалу.

На північному заході Африки, на узбережжі Атлантичного океану, розташоване одне із найдавніших французьких колоніальних володінь — Сенегал. Спочатку ця колонія складалася тільки з вузької маленької смуги землі, що управлялася французьким губернатором. У 1854 р. на цю посаду був призначений Федерб — один з найбільших колонізаторів Франції. Він перший виступив з ідеєю подальшого поширення французьких володінь за висоти, що відокремлюють басейн Сенегалу від басейну Нігеру. Але в області верхнього Нігеру були розташовані володіння султана Ахмаду зі столицею Сегу-Сокото. А на правому березі річки перебувала держава Саморі — об'єднувача народів Західного Судану. Агресія європейських держав викликала ряд визвольних рухів африканських народів, які під керівництвом таких вождів, як Ахмаду й Саморі, готувалися рішуче відстоювати свою незалежність.

У 1881 р. французький уряд направив експедицію за течією Сенегалу й Нігеру на чолі з капітаном Галлієні, що незабаром змусив Ахмаду прийняти договір про те, що «Нігер відтепер знаходиться під французьким протекторатом від устя до Тимбукту в тій частині, що обмиває володіння султана». Потім з'ясувалося, що французький текст договору істотно відрізнявся від арабського. Але хоча Ахмаду визнав формально протекторат Франції, власне кажучи французи не могли вільно володіти цими територіями і змушені були в 1880-1883 рр. відправити туди ще три експедиції. Французькі війська зустріли серйозний опір організований Саморі. І після чотирьох років війни (1882 - 1886 рр.) Франція змушена була укласти із Саморі мирний договір.

У 1886-1888 рр. Франція знову вела дві військові кампанії під командуванням Галлієні проти африканських племен. Французькі колонізатори розуміли, що як Ахмаду, так і Саморі, незважаючи на підписані договори, рано чи пізно знову спробують виступити проти загарбників. Тому спадкоємець Галлієні майор Аршинар у 1888-1891 рр. провів кілька експедицій проти Ахмаду, якого йому вдалося, нарешті, остаточно розбити. Однак почата ним кампанія проти Саморі в 1891 р. скінчилася повним провалом, і він змушений був повернутися у Францію, передавши командування полковникові Ємберу.

Побоюючись, що невдала й занадто тривала війна в Західній Африці ускладнить зовнішньополітичне становище Франції, парламентська опозиція в Парижі зажадала відкликання Аршинара. Але це, звичайно, не припинило, і не повинно було зупинити подальші колоніальні завоювання Франції, які зустрічали серйозний опір з боку різних африканських племен. Зокрема, значних невдач французи зазнали в завоюванні Тимбукту в 1894 р. Невдача французьких загонів у районі Сенегалу та Нігеру викликала необхідність обговорення цього питання у французькій палаті депутатів.

Боротьба африканських народів Західного Судану проти французьких загарбників закінчилася тільки в 1898 р. Незважаючи на героїчний опір африканців і талановите керівництво Саморі, що зумів навіть забезпечити свою армію частково європейською зброєю, вони не змогли зупинити наступ імперіалістів. Французи поступово відтискали свого «найбільш небезпечного супротивника» Саморі усе далі в глиб країни. В 1898 р. їм удалося зненацька напасти на один із укріплених таборів Саморі, коли він, сидючи на порозі хатини, читав Коран. Він хотів бігти, але був схоплений сержантом Братьером. Незабаром його вислали під охороною в Габон.

Французи здійснили, нарешті, захоплення територій по Сенегалу й верхів'ю Нігеру, після чого там було встановлено адміністративне управління. Декретом від 17 жовтня 1899 р., колонія Судан була роздроблена. Більшу частину її території приєднали до Сенегалу, Французької Гвінеї, Берега Слонової Кістки й Дагомеї. Залишилися тільки дві військові території: Нігер і Мавританія.

Боротьба африканських народів проти французьких колонізаторів проходила не тільки шляхом створення великих об'єднань племен, як це видно на прикладі Ахмаду й Саморі, але й велася у формі війн і повстань окремих племен. Прикладом такої визвольної війни може служити війна дагомейців в 1892-1894 рр.

На нижньому Нігері до 1879 р. французи мали 32 торговельні факторії, об'єднані в «Французьку компанію Екваторіальної Африки». Англійці володіли 34 факторіями, що входили в «Національну африканську компанію». З метою підірвати економічні позиції французів, англійська компанія знизила ціни й розорила французьку, після чого в 1884 р. англійці викупили французькі факторії й об'єднали їх у 1885 р. зі своїми під ім'ям «Королівська компанія Нігеру».

В 1895 р. французькі колонії Сенегал, Французький Судан, Мавританія, Французька Гвінея, Берег Слонової кістки, Дагомея й Верхня Вольта були об'єднані в одну колонію, що одержала назву Французької Західної Африки. Пізніше до неї був приєднаний Нігер. Кордони між окремими колоніями Французької Західної Африки були встановлені без врахування природних кордонів, етнічного складу населення й економічних зв'язків, і, таким чином, деякі народності виявилися штучно роздробленими.

Південніше пустелі Сахари розташована величезна територія в 23 млн. кв. км Тропічної, або Екваторіальної, і Південної Африки, населеної сотнями народів і племен. Більшість з них належали або до етнічної групи банту, або до групи суданських негрів, або до племен, які відомі в науці за назвою хамитських народів.

У період Третьої республіки французькі колонізатори не менш енергійно діяли й у цьому районі Африки, створюючи свої колонії: Габон, Конго, Убанги-Шари й Чад.

Частина Габонського лиману була куплена французами за безцінь ще в 1839 р. в місцевого вождя. Довгий час ця колонія не залучала уваги Франції, і у 1876 р. французький уряд навіть обговорював пропозицію Англії обміняти її на Гамбію. Але в 1875 р. тут почав діяти один з найбільших французьких завойовників Саворньян де Бразза, що, на думку французьких істориків, «урятував Габон і зробив його відправною крапкою в створенні величезної колонії».

Але район Конго приваблював і багатьох інших «дослідників» і, зокрема, представника «Нью-Йорк Геральд» і «Дейли телеграф» Стенлі, що діяв від імені «Міжнародної африканської асоціації», що перебувала під заступництвом бельгійського короля Леопольда.

Такий хід подій сильно схвилював французький уряд, а обидві французькі палати терміново готували велику суму в 100 тис. франків на подальші експедиції Саворньяна де Браззи, які, переслідуючи повністю підтримані Жулем Феррі загарбницькі цілі, повністю підтримані Жулем Феррі, були, однак, «із причин розсудливості» замасковані під наукові експедиції. Бразза продовжував активно діяти наскільки можливо «мирним» шляхом, укладаючи облудні договори з місцевими вождями племен про протекторат над ними Франції. Рухаючись далі в глиб країни, Бразза заснував ряд міст, зокрема на Огові місто Франсвіль, а на Конго - Браззавіль. З 1883 р. по 1885 р. Бразза організував найбільшу експедицію й рушив далі берегами Огові, Килиу-Ниари, Аліма, Сайги, Убанги й ряду приток.

Коли англійський уряд, зв'язаний невдачами в Єгипті, раптом переконався, що Франція й Бельгія захоплюють район Конго і його притоки, він спробував вчинити опір шляхом підписання в 1884 р. договору з Португалією про визнання її «прав» на гирло Конго. Португалія ж із часу Наполеона була настільки залежна від Англії, що ні в кого не виникало сумніву, про чії «права» фактично тут ішла мова.

Французький уряд заявив протест. Бельгія також стала заперечувати проти претензій Португалії. Німецький рейхсканцлер Оттофон Бісмарк, у свою чергу, виступив проти договору. Жуль Феррі зустрівся в жовтні 1884 р. з статс-секретарем Гербертом Бісмарком, що свідчило про зближення обох держав. Однак побоюючись, щоб це зближення не виглядало спрямованим безпосередньо проти Англії, Феррі запропонував скликати міжнародну конференцію. В 1884 р. французькі та німецькі дипломати погодили свою позицію на майбутній конференції, вирішивши вимагати встановлення режиму економічної свободи в басейні Конго й інтернаціоналізації великих африканських рік, замість чого Франція одержала від Німеччини свободу дій проти Китаю в Тонкіні.

Англійці змушені були погодитися на конференцію, що зібралася 15 грудня 1884 р. у Берліні. Сюди з'їхалися представники 14 зацікавлених держав, які насамперед змусили Англію відмовитися від її договору 1884 р. з Португалією. Але Франція, Англія й Німеччина, що встигли вже нахапати в Африці колонії, бажали кожна об'єднати свої володіння в єдине ціле. Король Леопольд, захопивши самий центр Африки, цим унеможливив здійснення подібних планів. Ні Франція, ні яка-небудь інша держава не могли витиснути Леопольда без згоди всіх інших. Тому Конго було залишено йому. Але всі держави одержали в басейні ріки Конго рівні права торгівлі. 26 лютого 1885 р. Берлінська конференція закінчилася підписанням конвенції, що встановлювала границі володінь Леопольда в Конго, що він незабаром оголосив «незалежною державою Конго», зв'язаним особистою унією з Бельгією. Франція одержала ту частину Конго, що встиг захопити Бразза під час своїх багаторазових експедицій. Витративши на них усього близько 2 млрд. франків, французький уряд придбав величезну територію в 800 тис. кв. км дуже родючих земель.

Інші територіальні суперечки між Францією й Бельгією були врегульовані за договором 14 серпня 1894 р. 13 липня 1894 р. Верхній Убанги, де французи зазнали поразки в 1891 р., був відділений від Конго й перетворений в автономну колонію.

Після Берлінської конференції Франція продовжувала захоплення територій у районі приток Конго, направляючи невеликі місії й експедиції з метою домогтися договорів про протекторат від місцевих вождів племен.

На самому сході Африки знаходилася маленька французька колонія Сомалі (Обок). В 1862 р. невеликий клаптик землі на території Обока був куплений у тубільного царька за незначну суму в 10 тис. талерів. Через 20 років французи прикупили відразу порт і рейд Сагалло. Ще через два роки вони приєднали все узбережжя між мисом Алі й затокою Гюбетт-Хараб, а потім оголосили протекторат над султанатом Гобад. У 1888 р. Франція зайняла мис і містечко Джібуті. Таким чином, була створена колонія Обок, порівняно невелика за територією, але надзвичайно важлива в стратегічному й економічному відношенні. Вона стикалася з Абіссінією, з якою Франція намагалася підтримувати гарні відносини, переслідуючи антианглійські й антиіталійські цілі та намагаючись одержати ряд безпосередніх переваг для себе.

У цей же період часу Франція захопила острів Мадагаскар. З моменту його відкриття португальцями на початку XVI ст. французи неодноразово пробували опанувати ним, але безуспішно, тому що зустрічали завзятий опір тубільців. Однак у 70-х роках XVIII ст. авантюрист Беньовський захопив для Франції частину острова. Правда, потім він спробував створити там своє незалежне королівство під американським протекторатом, після чого французький уряд відправив свої війська на Мадагаскар, і Беньовський був убитий у бою (1786 р.). До початку Великої французької революції Франція зберегла на Мадагаскарі лише кілька продовольчих станцій для постачання своїх колоній на островах Бурбон і Святого Маврикія. У період наполеонівських воєн французи були вигнані Англією з острова. Але за договором 1814 р. права Франції на її мадагаскарські володіння були відновлені.

В XIX ст. народи Мадагаскару збирали сили, щоб чинити опір спробам європейців захопити острів. У 1857 р. французи організували змову з метою скинути королеву й передати престол її синові Ракото, що виховувався двома французами, які ввійшли в довіру королеви, таємними агентами Франції. Але королева, довідавшись про змову, вислала із країни всіх французів і конфіскувала їхнє майно. Франція заволоділа лише прибережною смугою заходу Мадагаскару. Після смерті Ранавалони в 1861 р. на престол вступив її син Ракото під ім'ям Радама II, що оголосив свободу торгівлі для іноземців і в 1862 р. уклав вигідний для Франції торговельний договір, що поставив Мадагаскар у кабальну залежність. Однак політика поступок іноземцям викликала народне повстання в країні в 1863 р., у результаті якого король і його наближені були вбиті. Престол перейшов до вдови короля Расохерині, що негайно розірвала кабальні договори. Але за неї правив її прем'єр-міністр, що перебував під сильним англійським впливом і ледве не довів справи до війни із Францією.

У 1864 р. прем'єра змінив його молодший брат Райнілаіарівоні — гарячий патріот, один з найбільших політичних діячів Мадагаскару. Він уміло використав англо-французькі протиріччя, відстоюючи незалежність своєї країни. В 1868 р. він уклав договір із Францією, по якому вона, раз і назавжди, визнала незалежність Мадагаскару, відмовилася від захоплен[21, с. 89]. Цей договір був підписаний уже королевою Ранавалоною II, що вступила на престол в 1868 р. після смерті своєї кузини Расохерини.

В 1878 р. між Мадагаскаром і Францією розгорівся конфлікт через спадщину Лаборда, француза, що мав на острові величезні земельні володіння. Проте, не бажаючи загострення відносин із Францією, Райнілаіарівоні направив у Париж у жовтні 1882 р. посольство з метою врегулювання питання. 30 листопада посольство покинуло «Гранд Готель», залишивши французам, як заявив обурений Жюль Феррі, «як сувеніри неоплачені рахунки». Однак у дійсності посольство Мадагаскару готово було йти на часткові поступки, але лише категорично відкидало претензії Франції на протекторат, що й викликало таке гнівне роздратування французьких колонізаторів.

Уряд Тананаріва зумів укласти 12 березня 1883 р. зі США й 15 травня 1883 р. з Німеччиною договори про дружбу, а також використати англо-французькі протиріччя. Тому, коли 1 червня 1883 р. Франція висунула йому ультиматум — поступитися їй північною частиною острова до 16 паралелі, виплатити французам, включаючи спадкоємців Лаборда, 1 млн. франків відшкодування, надати їй контроль над зовнішньою політикою Мадагаскару —

він міг категорично його відкинути. 17 травня 1883 р. французька ескадра в складі 7 кораблів без оголошення війни бомбардувала північно-західне узбережжя острова; французи почали воєнні дії зайнявши Дієго-Суарез та інші території. Але вони зустріли рішучий опір і 1 вересня були розбиті під Фарафаті. У цих умовах і з огляду на невдачі в Тонкіні Франція змушена була відступити.

17 грудня 1885 р. був укладений мирний договір, що визнавав суверенітет Мадагаскару. Франція повинна була покинути всі зайняті нею території, крім Дієго-Суареза, і одержати у відшкодування 10 млн. франків контрибуції[2, с. 90].

Через кілька років міжнародні умови змінилися в несприятливий для Мадагаскара бік. Імперіалістичні держави досягли ряду угод у сфері поділу колоній. 17 листопада 1890 р. в Берліні відбувся обмін заявами про приєднання цих держав до їхніх відповідних угод з Англією відносно Африки. Німеччина погодилася замість Занзібара визнати протекторат Франції над Мадагаскаром. На це ж дала свою згоду й Англія. Заручившись такою підтримкою, Франція в 1894 р. почала нову війну проти Мадагаскару, відправивши туди експедиційний корпус генерала Дюшена.

11 лютого 1896 р. Франція заявила про те, що вона заволоділа Мадагаскаром. 6 серпня 1896 р. був прийнятий закон про Мадагаскар, що складається з єдиної статті: «Острів Мадагаскар із прилеглими до нього островами, оголошується французькою колонією»[10, с. 307].

Але незважаючи на прийняття цього закону, становище на острові залишалось вкрай напруженим. Партизанські дії населення проти французів і всіх європейців набули масового характеру. Французи змушені були до самої війни 1914 р. тримати на острові дуже великі військові сили.

Створюючи колоніальну імперію, уряди Третьої республіки не менш енергійно діяли в Азії. До середини XIX ст. на території Індокитайського півострова перебували самостійні держави: Бірма, Сіам (Муонг-Таї), Аннам (до його складу входили нинішні Тонкін, Аннам і Кохінхіна) і Камбоджа, де в основному панував феодальний лад. Наполеон III ще в 1858 р. напав на Аннам, використавши як привід страту декількох католицьких місіонерів. У 1862 р. імператор Ти-Дик змушений був поступитися Франції трьома східними провінціями Кохінхіни. В 1863 р. французи нав'язали свій протекторат королю Камбоджі, змусивши його підписати договір про дружбу й торгівлю. В 1865 р. населення повстало проти французів. Але останні жорстоко розправилися з повсталими — спалювали цілі села, руйнували іригаційні спорудження, винищували населення. Після втихомирення цього повстання французи захопили інші провінції нижньої Кохінхіни.

Франко-пруська війна тимчасово призупинила захоплення Індокитаю.

Водночас як в Аннамі, так і в Тонкіні французьке завоювання зустрічало завзятий опір народних мас. У листопаді 1883 р. Китай, підтриманий Англією, відмовився визнати договір 25 серпня й зажадав виведення французьких військ. Франція направила в Індокитай підкріплення, одержала ряд перемог і 11 травня 1884 р. зуміла підписати з Китаєм у Тяньцзіні конвенцію про дружбу та добросусідство. Після цього французи нав'язали Аннаму підписаний 6 червня 1884 р. новий кабальний договір про протекторат.

У січні 1885 р. французький командуючий Брієр де л'Іль почав готувати наступ на Ланг-Сон, куди й вступили його війська 13 лютого. Але раптово становище змінилося: 22 березня французи піддалися нападу біля поста Донг-Данг за 18 км від Ланг-Сона, а 24 березня змушені були відступити.

4 квітня в Парижі були підписані прелімінарні умови миру між Францією та Китаєм. Через кілька місяців війна закінчилась другим Тяньцзиньським договором, за яким Китай визнав протекторат Франції над Аннамом[11, с. 125]. Але на території Індокитаю тривали повстання проти французьких загарбників.

3 жовтня 1893 р. до Індокитайського союзу французи приєднали територію Лаосу. Сіам за згодою 1896 р. був перетворений у буфер між англійською Бірмою та французьким Індокитаєм.

Наприкінці XIX ст. Франція захопила також і ряд островів у різних частинах земної кулі. Так, у 1886 р. був установлений французький протекторат над Великим Коморо, а пізніше й над всім архіпелагом. У 1892 р. Франція встановила свої права на острові Глоріозо, Амстердам і Святого Павла.

В 1877 р. за договором зі Швецією Франція одержала назад острів Святого Варфоломія в групі Антильських островів. У 1891 р. була вирішена третейським судом Олександра III суперечка з Голландією про розмежування на Гвіані.

У Тихому океані Франція володіла островом Нова Каледонія. В 1882 р. вона захопила Нові Гебриди, в 1879 р. — острови Таїті, в 1881 — острови Гамбьє й острови Туамоту, в 1882 р. — острови Тубуаї, в 1889 р. — острови Руруту й Рурутара були поставлені під французький протекторат. Маркізькі острови, Валлис і Футуна опинилися також під протекторатом Франції. Крім того, Франція зберігала свої старі колонії — острови Сен-П'єр і Мікелон, що залишилися від її колишніх володінь у Канаді й п'ять міст в Індії — Пондішері, Чандернагор, Карікал, Мае, Янаон — залишки її давньої колонії, створеної завоюванням Дюпле.

Франція створила свою колоніальну імперію й стала, після Англії, найбільшою колоніальною державою. Завоювання колоній усюди супроводжувалося піднесенням боротьби народів за свою незалежність.

Але незважаючи на героїчну боротьбу колоніальних народів проти французів, вона закінчувалася їхньою поразкою за рахунок їхньої соціально-економічної відсталості й слабкості в порівнянні із Францією — передовою імперіалістичною країною.

З огляду на вкрай складні відносини Франції в Європі, її побоювання агресії з боку Німеччини та серйозні протиріччя з Англією, французька дипломатія діяла з великою обережністю при створенні колоніальної імперії. Союз із Росією значною мірою полегшив їй це завдання. Сприятливим фактором було також і те, що Японія й США ще не претендували на розподіл світу.

Створення французької колоніальної імперії пов'язане з діяльністю цілого ряду осіб, що здійснювали ці колоніальні захоплення й одержали потім у Франції велику популярність. Дотепер французька література прославляє їх «заслуги», їхню сміливість і таланти забуваючи при цьому, звичайно, відзначити ту надзвичайну жорстокість, з якою діяли ці завойовники, винищуючи безжалісно у величезних кількостях населення колоніальних країн. Відомий мандрівник Лівінгстон, розповідаючи про жахливий страх африканців перед європейцями, намалював картину повальної втечі всіх жителів сіл, від мала до велика, у момент появи хоч одного європейця. «Вгледівши мене, — писав зі здивуванням Лівінгстон, — навіть собаки, підібгавши хвости, тікали зі всіх ніг» [6, с. 35].

Серед дослідників Африки були, звичайно, і люди науки, як, наприклад, француз Рене Кайє, що багато років прожив у Африці, першим дійшов у 20 роках XIX ст. до міста Тімбукту й звідти до Марокко через західний Судан і Сахару. До числа дослідників Африки належать також П. А. Чихачев і В.В. Юнкер, але більшість «дослідників» Африки, особливо із середини XIX ст. були агентами й розвідниками європейських держав. Дуже багато хто з них діяли в інтересах французького імперіалізму. І не випадково сучасна французька історіографія відзначає заслуги цих людей.

У Франції дотепер прославляються французькі колоніальні завойовники. Найбільш відомими з них були: губернатор Сенегалу й творець корпусу сенегальських стрільців Федерб, охарактеризований Рішар-Моларом як «чудовий адміністратор, засновник Французької Західної Африки, що любить її людей»[13, с. 136], італієць за походженням Саворньян де Бразза, що діяло головним чином у районі Конго, губернатор острова Мадагаскар Галлієні й цілий ряд інших.

У дійсності ж політика французьких колонізаторів різко суперечила всім цим оцінкам. Недарма в Африці говорять, що треба поставити пам'ятник мусі це-це, що перешкоджала, заражаючи європейців сонною хворобою, їхньому проникненню в глиб країни. Необхідно відзначити також величезну роль французької церкви й, зокрема, католицьких і протестантських місіонерів у розвідці й у завоюванні колоніальних володінь. Один з організаторів французької колоніальної виставки справедливо писав із цього приводу: «Варто було б показувати нашим співвітчизникам і змусити їх наочно переконатися, що Франція багато чим зобов'язана місіонерам: хрест передував мечу й указував йому дорогу; солдати бога прокладали шлях солдатам батьківщини; релігійне завоювання передбачило й підготувало завоювання колоніальне»[24, с. 16].

Франко-пруська війна призупинила політику колоніальних загарбань, що посилено проводилася Наполеоном III. І в перше десятиліття після поразки Франції, коли вона була ще надзвичайно ослаблена, політика колоніальної експансії, була небезпечною й нездійсненою.

Однак розвиток імперіалізму в країні й швидке посилення фінансового капіталу створили сприятливі економічні умови для повернення до енергійної колоніальної політики.

Посилена колоніальна експансія, що проводилася в інтересах великих підприємців і фінансових кіл, збіглася із приходом до влади партії помірних республіканців.

Ця політика тісно пов'язана з ім'ям Жуля Феррі, лідера поміркованих республіканців, що очолював уряд. Адвокат за професією, з яскраво вираженим прагненням до особистого збагачення, він відрізнявся рішучістю й енергією та провів ряд демократичних реформ, без чого республіканська партія не могла б забезпечити собі підтримки виборців. Він же перший рішуче висловився за необхідність завоювання колоній для Франції, виступивши як ідеолог французького колоніалізму. У своїй промові 31 жовтня 1882 р. Феррі говорив: «Франції потрібна колоніальна політика. Будь-яка частина її колоніальних володінь, найменші клаптики її повинні бути для нас священні... Мова йде не про завтрашній день, а про ціле століття; мова йде про саму майбутність нашої батьківщини».

Кілька років потому в іншій парламентській промові, відповідаючи на нападки опозиції, він знову виклав свій погляд на колоніальну політику: «Ми маємо більші права на земній кулі: Францію не дарма називають у цей час однією із найбільших морських держав світу»[7, с. 303]. Ще більш прямо й рішуче він говорив про необхідність для Франції придбати ринки збуту й забезпечити вигідне вкладення капіталу.

Жуль Феррі яскравіше, ясніше й відвертіше інших висловив відкрите прагнення французької буржуазії до захоплення нерозділених ще територій. Але він виражав погляди очолюваної ним партії поміркованих республіканців, і його діяльність була підтримана французькою державою, ідеологами колоніалізму, багатьма, ученими, істориками й економістами. Сучасна Франція вихваляє Жуля Феррі, порівнюючи його з Кольбером і вважаючи, що він відродив французьку націю. Однак у тих умовах Феррі та його послідовники зустріли ряд серйозних перешкод у здійсненні колоніальної політики: недовіра й навіть ворожість ряду політичних партій, непевність урядів Третьої республіки, які намагалися сховати від парламенту й від світової громадської думки розмах своїх військово-колоніальних операцій і, нарешті, серйозна протидія з боку двох великих країн Англії та Німеччини.

За принциповими міркуваннями проти політики колоніальних завоювань виступали французькі соціалісти на чолі з Жулем Гедом. З 1881 р. група «Егаліте» вела відкриту боротьбу проти колоніальних авантур. Виступаючи проти туніської кампанії, Гед доводив, що вона ще більш скандальна, ніж мексиканська, тому що в останньому випадку вона була пов'язана з операціями Морни-Жеккера, а в першому були «у наявності апетити всієї буржуазії цілком». Гед зовсім правильно відзначав, що «колонізація — це крадіжка, грабіж, убивства, злочин, що творить над мирними народами в інтересах купки капіталістів, що збожеволіли від жадібності»[1, с.15].

У листопаді 1883 р. в залі Граффар гедисти організували мітинг проти війни в Індокитаї, на якому була прийнята резолюція про негайне відкликання тих французьких солдатів і моряків, які ще залишилися в живих після численних важких боїв. Про таке ж вирішення індокитайської проблеми Гед писав у своїй статті в газеті «Кри дю пепль». В іншій статті він покладав всю відповідальність за пролиту кров на натхненників французької колоніальної політики. »[1, с.38].

Однак у практичній боротьбі проти колоніальної політики Гед не був досить послідовним. Коли його вимога про залучення до судової відповідальності всіх міністрів, депутатів і сенаторів, які, почали війну або дозволили її почати, було підхоплено радикалами, він, замість того щоб продовжувати боротьбу проти уряду, переніс лінію вогню на радикалів, звинувативши їх у тім, що вони хочуть відволікти маси від боротьби за знищення капіталістичного ладу. Така позиція Геда була незрозуміла масам, які вважали, що винуватців війни дійсно варто судити.

Радикальна партія на чолі з Жоржем Клемансо вкрай негативно ставилася до колоніальної політики. На думку Клемансо, колоніальна політика послаблювала сили Франції в Європі, заважала їй готуватися до великої сутички з Німеччиною, яка була неминуча. Через 30 років Клемансо говорив своєму секретареві: «Що стосується колоніальної політики, я дорікаю Феррі в тому, що він кинув наших людей і наші гроші у віддалені експедиції, коли ми самі мали потребу в них для важливіших цілей»[15, с. 502]. Клемансо запевнив далі свого співрозмовника, що він знову й з тією ж силою повторив би всю свою політику, якби як і раніше «ми мали перед собою загрозливу Німеччину, слабкий приріст населення, армію й флот,

тільки-но достатні для захисту метрополії, і якби, нарешті, Франція продовжувала мати колонії без французьких колоністів»[10, с. 210].

Із властивої Клемансо різкістю, він уїдливо й енергійно нападав на Феррі, ставши його особистим заклятим ворогом, називаючи його «злочинцем» і обвинувачуючи в «державній зраді». Рідні Феррі запевняють навіть, що саме Клемансо морально відповідальний за його передчасну смерть, тому що своїми діями він «надихнув» якогось Обертена зробити замах на Феррі, у результаті чого останній був серйозно поранений.

Згодом Клемансо неодноразово за це засуджували. Генерал Валльє відкрито обвинувачував його в несправедливості стосовно Феррі й у тім, що він «створював перешкоди всім нашим колоніальним експедиціям»[5, с.156]. У своїй книзі Анрі Бле [4] також дорікає Клемансо за його антиколоніальні висловлення, а Бастуль у своїй роботі навіть сумнівається у зв'язку з цим в «сумлінності Клемансо й у його політичному чутті»[8, с. 48].

Однак необхідно відзначити, що, при всіх натисках Клемансо на керівників колоніальної політики, він ніколи не пропонував вивести французькі війська з колоній, навіть із Тонкіна, про що він сам говорив у розмові з Полем Камбоном 13 грудня 1885 р. Пізніше, коли Франція зміцніла і її успіхи у завоюванні колоній стали очевидними, радикали припинили свою критику колоніальних завоювань.

Реакційні партії монархістів в особі Дерулєда, Кассаньяка й інших також рішуче виступали проти колоніальної політики поміркованих республіканців, вважаючи за необхідне не відволікати з метрополії сили, необхідні для реваншу. Маючи на увазі Ельзас, Лотарингію й колонії, Дерулєд говорив: «Я втратив двох дітей, а ви пропонуєте мені взамін 20 слуг»[12, с. 41].

Навіть частина поміркованих республіканців, як, наприклад, Фрейсіне, якого газета Гамбетти «La Petite Republique Francaise» обвинувачувала в нерішучому проведенні єгипетської експедиції, або Рибо, чий виступ привів до падіння другого кабінету Феррі, критикували колоніальну політику. Однак вони дорікали Феррі лише за те, що він не завжди вдало й успішно проводив схвалену ними колоніальну політику.

Саме тому, незважаючи на різку критику, парламент і уряд завжди надавали французьким колонізаторам достатні матеріальні засоби у вигляді кредитів на колоніальні експедиції в Африці, в Азії, на Мадагаскарі та в інших частинах земної кулі.

До 1881 р. справами колоній відало морське міністерство. Соціаліст Леон Гамбетта, очоливши кабінет, створив «Управління колоніями», яке було приєднано до міністерства торгівлі й колоній, створеному в листопаді 1881 р. Тільки за законом 20 березня 1894 р. було створене міністерство колоній із трьома управліннями. Проте різні колонії все ще перебували у віданні різних міністерств: Індокитай в управлінні міністерства закордонних справ, Алжир — міністерства внутрішніх справ. З 1890 р. на потреби колоній виділялися кошти з бюджету, які постійно збільшувались.

Поступово у Франції виник цілий ряд організацій і шкіл, пов'язаних з колонізаторською політикою французьких імперіалістів. В 1878 р. була створена з чиновників «Вища колоніальна комісія», замінена в 1883 р. «Вищою колоніальною радою». В 1890 р. виник «Комітет французької Африки». В 1885 р. Огюст Паві заснував колоніальну школу. Через чотири роки була заснована колоніальна школа, що, як писав А. Бле, існувала під назвою «Національна школа заморської Франції». В 1894 р. був створений міжнародний колоніальний інститут. Цілком зрозуміло, що всі ці установи створювалися не в благодійних цілях, а для того щоб з часом із представників колоніальних народів виховати спеціальні кадри адміністративних працівників, які одержали французьку освіту й готові вірно служити інтересам колонізаторів проти свого власного народу.

Джерела та література

1. „Democratie Nouvelle”, 1951, N 5, p. 47.
2. A. Lebon, La politique de la France en Afrique 1896-1898 / A. Lebon, p. 110; P. Renouvin, *histoire des relations internationales*, t. VI, Le XIX siecle, L'apogee de l'Europe / P. Renouvin, p. 287.
3. Baumont M., L'essor industriel et l'imperialisme colonial /M. Baumont M, 1937. p. 183.
4. Blet H., France d'outre-mer. L'oeuvre coloniale de la Troisieme Republique / H. Blet, Paris, Grenoble, 1950. p. 256.
5. E. Cortot, La France d'au dela des mers / E. Cortot, P., 1936, p. VIII. p. 372.
6. G. Hanotaux, Fachoda / G. Hanotaux, P., 1990. p. 284.
7. Guenin, L'Epoque coloniale de la France racontee par les contemporains / Guenin, P., 1932. p. 126.

8. H. Blet ,France d'outre-mer. L'oeuvre coloniale de la Troisieme Republique / H. Blet, p. 65.
9. Henri Rochfort.,Les aventures de ma vie / Henri Rochfort, t. IV, p. 264.
10. Ibid., p. 356.
11. P. Le Boulanger, Histoire du Laos francais / P. Le Boulanger, P., 1932. p.315.
12. P. Renouvin, Histoire des relations internationaux, t. VI, Le XIX siecle. L'apogee de l'Europe / P. Renouvin, P., 1955, p. 97.
13. Richard-Molard J., L'Afrique Occidentale Fracaise / J. Richard-Molard, P., 1956. p. 439.
14. Александров В. В., Борьба империалистических держав за раздел Африки (1881 — 1914 гг.) В.В. Александров, М., «Высшая школа», 1963. — 84 с.
15. Антюхина-Московченко В. И., История Франции 1870 — 1918 гг. / В.И. Антюхина-Московченко, М. — 1963. — 781 с.
16. Аншпренгер Франц., Проблемы преемственности африканских государств в период европейского колониального владычества и после него / Франц Аншпренгер, М., Наука, 1970. — 19 с. /XIII международный конгресс исторических наук/.
17. Виаллат А., Экономика Франции, «История XIX века под ред проф. Лависса и Рамбо / А. Виаллат, Т. 8, Соцекгиз, 1939. — 385 с.
18. Картэн Д., Африка / Д. Картэн, ИЛ, 1955. — 287 с.
19. Ленин В. И., Империализм, как высшая стадия капитализма / В.И.Ленин, ПСС, т. 27.
20. Манфред А. З., Внешняя политика Франции 1871 — 1891 годов / А.З.Манфред, М., Изд-во Академия наук СССР, 1952.— 591 с.
21. Р. Рабеманандзара., Мадагаскар, История мальгашской нации / Р. Рабеманандзара, стр.89.
22. Райт М. В., Народы Эфиопии / М.В.Райт, М., 1965. — 146 с.
23. Субботин В. А., Колониальная политика Франции в Западной Африке. 1880 — 1900 / В.А.Субботин, М., 1959. — 360 с.
24. Тедески П., Пробуждение Африки / П.Тедески, ИЛ, 1952. — 142с.

УДК 342.531.3:94(410.1)

Долід Вячеслав

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЇ В СЕРЕДИНІ 90-Х РОКІВ ХІХ СТ.

Визначення зовнішньополітичного вектору держави залишається для багатьох країн світу досить кон'юнктурним на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин. Не оминуло дане питання й України. Після чергових виборів та приходу до влади нових політичних сил змінюється і напрям зовнішньої політики країни. Тому сьогодні досить **актуальним** буде осмислення подібних історичних прецедентів у світовій історії. Прикладом може слугувати вплив парламентських виборів 1895 року в Англії на її зовнішню політику.

Окремі питання цієї теми порушують у своїх працях І. Парфьонов, С. Торопова й Е. Галеві [17; 22; 5]. В. Грудзинський у своїй праці розкриває намагання британського уряду знайти нову, адекватну часу, політико-правову форму відносин з домініонами в останній третині ХІХ – першій чверті ХХ століття [9]. Велику увагу дослідженню імперської ідеї приділяє С. Богомолів [1].

Водночас основним джерелом дослідження порушеної проблеми є преса. Серед численної британської періодики найбільш авторитетним виданням є “The Times”. Досить цінним джерелом є щоденна російська газета “Новое время”, яка містила в собі огляд зовнішньополітичних подій. Прослідкувати окремі аспекти даної теми дозволяють матеріали таких журналів, як “Вестник Европы” та “The Fortnightly Review”.

Метою статті є загальний аналіз і всебічне висвітлення впливу парламентських виборів 1895 року в Англії на еволюцію зовнішньої політики країни. Для досягнення поставленої мети сформульовано такі **завдання**:

- 1) проаналізувати обставини перемоги консерваторів на парламентських виборах 1895 року;
- 2) оцінити ступінь впливу новообраного парламенту на зовнішню політику Великої Британії;
- 3) прослідкувати вплив імперської ідеї на розвиток британської колоніальної політики;
- 4) висвітлити ідейну боротьбу політичного істеблїшменту за ключовими аспектами зовнішньополітичного розвитку країни в досліджуваний період.

На парламентських виборах 1892 року перемогли ліберали. У. Гладстон сформував свій четвертий уряд. Однак вігам не вдалось отримати більшість – обидві партії були представлені в парламенті майже порівну. Вибори привели в палату громад 274 лібералів і 81 ірландського націоналіста проти 269 уніоністів і 46 уніоністів-лібералів [5, с. 1]. Водночас ці вибори

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	3
NOTA BENE	
Киридон Алла, Троян Сергій ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ	4
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	
Гон Максим ЄВРЕЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ АВТОРИТАРНИХ/ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ: НЕКОНВЕНЦІЙНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	16
Долганов Петро ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ В ІДЕОЛОГІЇ І ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРТІЙ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	21
Борщевич Володимир ДЖЕРЕЛА ПРИБУТКІВ, ЗАМОЖНІСТЬ ВОЛИНСЬКОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА У 30-Х РР. ХХ СТ.	28
Жив'юк Андрій ДІЯЛЬНІСТЬ УЛАСА САМЧУКА НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»	32
Киридон Євгенія ЖІНКИ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ: ГЕНДЕРНИЙ ДИСКУРС	49
Луценко Катерина ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ІМІДЖЕВА ТЕХНОЛОГІЯ У СИСТЕМІ КОМУНІКАЦІЇ ТА МАРКЕТИНГУ (концептуальний аналіз на прикладі України)	57
Васюк Анатолій КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ПОЛЬЩЕЮ	63
ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Олексієвець Тарас ГЕНЕЗА ЧЕСЬКИХ ЛОКАЦІЙНИХ МІСТ: МІСТОБУДІВНИЙ І УРБАНІСТИЧНИЙ ДИСКУРС	68
Алієв Максим МІЖНАРОДНІ ТОРГОВО-ТРАНСПОРТНІ ШЛЯХИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	72
Шеретюк Валерій ПЕРЕДУМОВИ ПЕРШОГО ПОДІЛУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ: ДИСКУРС ДИСИДЕНТСЬКОГО ПИТАННЯ	77
Северова Ольга ДЕКАБРИСТИ І ПОЛЬСЬКЕ ПИТАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	82

Венгер Наталія МЕНОНІТСЬКА СКЛАДОВА РОСІЙСЬКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: (НА ПРИКЛАДІ ТАВРІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ДР. ПОЛ. ХІХ СТ. – 1914 Р.)	85
Бондарчук Тетяна СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА АНГЛІЇ ВІДНОСНО ПОЛІТИКИ КРАЇНИ В ІНДІЙСЬКИХ ВОЛОДІННЯХ	92
Кузьма Тетяна ДЕРЖАВА МАКСИМІЛІАНА В МЕКСИЦІ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	96
Косяк Світлана НІМЕЦЬКИЙ КОЛОНІАЛЬНО-ТОВАРИСЬКИЙ РУХ У 1842 – 1882 рр.	101
Троян Павло КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ В НІМЕЧЧИНІ ДО ПРОБЛЕМ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.	105
Валюх Людмила НІМЕЦЬКА КОЛОНІАЛЬНА ЕКСПАНСІЯ В АФРИЦІ У ВИСВІТЛЕННІ БРИТАНСЬКОЇ ПРЕСИ	111
Плюта Наталія ФРАНЦУЗЬКИЙ КОЛОНІАЛІЗМ: ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ	116
Долід Вячеслав ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ АНГЛІЇ В СЕРЕДИНІ 90-Х РОКІВ ХІХ СТ.	126
Блох Юлія ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ДИСКУСІЙ ПОЧАТКУ ХХ СТ.	132
Сталоверова Ганна ЕВОЛЮЦІЯ БРИТАНСЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ (1914-1921 рр.): КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ	137
Алексієвець Леся ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПОЛЬЩІ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС 1918–1926 РР.	142
Гакман Сергій ПРОБЛЕМА БЕССАРАБІЇ ТА БУКОВИНИ У КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-РУМУНСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН. 1917-1940 РР.	153
Давлетов Олександр «ГІТЛЕРЮГЕНД» І МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА НСДАП В 1933-1936 рр.	159
Невинна Галина НІМЕЦЬКО - ФІНСЬКІ ВІДНОСИНИ 1933 – 1939 РР.: ВЕРИФІКАЦІЯ БАЗОВИХ ПОЛОЖЕНЬ	165
Дорофєєв Денис ШВЕЙЦАРІЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД І В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ	170

Рощина Галина НЕОНАЦИЗМ У СУСПІЛЬНО -ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОЇ НІМЕЧЧИНИ	176
Лесняк Віталій РОЗПОДІЛ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ: ЕВОЛЮЦІЙНИЙ ДИСКУРС ФРАНКІСТСЬКОГО І ПОСТФРАНКІСТСЬКОГО РЕЖИМІВ	182
Христюк Тетяна ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ В РОСІЇ (КІНЕЦЬ 1980-Х – 2000 РР.): КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСУМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	188
Наумов Андрій ПЕРША ПРЕЗИДЕНТУРА ВОЛОДИМИРА ПУТІНА: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС	195
Троян Віктор СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ПАН'ЄВРОПЕЙСЬКОГО РУХУ: ПЕРСПЕКТИВИ ОБ'ЄДНАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ НАРОДІВ	201
Тихомирова Євгенія РОЛЬОВА УЧАСТЬ ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ У ПРОЦЕСАХ ПОЛІТИЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	212
Дукмас Олена ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕЯ У ВИМІРІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	220
Хаврук Ігор ГЕНЕЗА Й ЕВОЛЮЦІЇ ІНСТИТУТІВ РЕФЕРЕНДУМУ ТА ПЛЕБІСЦИТУ: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	230
ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРИОГРАФІЇ	
Троян Сергій ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ	237
Киридон Алла СОЦІОІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ 1917 – 1930-Х РОКІВ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	243
Постоловський Руслан ЕВОЛЮЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	269
Герасимчук Таміла ГЛОБАЛЬНА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ США: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ДОКТРИНАЛЬНИЙ ДИСКУРС	273
Шеретюк Оксана ПОЛІТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	279
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	291

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 18

Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян

Обкладинка – С.С.Троян

Підписано до друку 30. 11. 2009 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 30,00. Віддруковано засобами оперативної
поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2010. – Випуск 18. – Спецвипуск: Проблеми історії в сучасному науковому дискурсі. – 296 с.